

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА – БЕОГРАД

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао Комисију:

Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 25. јуна 2014. године.

2. Састав Комисије:

Ментор: др Душка Кликовац, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 17. 10. 2012.

др Рајна Драгићевић, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 15. 5. 2013.

др Срето Танасић, научни саветник, Институт за српски језик САНУ
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 2008.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Балша, Никша, Стипчевић
Датум и место рођења	10. 4. 1974, Београд (Савски венац)
Наслов магистарске тезе	<i>Глаголи с рекцијом допуном у инструменталу без предлога и с предлогом с(а) (на материјалу Речника српскохрватскога књижевног језика Матице српске)</i>
Датум и место одбране маг. тезе	20. 4. 2007, Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање магистра наука	Српски језик

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Дативне рекцијске конструкције с непрелазним глаголима у савременом српском језику

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ и VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Балше Стипчевића обухвата 455 компјутерски штампаних страница, а подељена је на следећа поглавља: 1. Увод (стр. 1–66); 2. Рекцијске конструкције с беспредлошким дативом (67–421); 3. Рекцијске конструкције с предлошким дативом (422–436); 4. Закључак (437–443); Извори и литература (444–455). Списак литературе садржи 158 библиографских јединица. Дисертација у истраживачком делу садржи 48 табела којима су приказани реченични модели које граде проучавани глаголи, а у уводном делу 5 дијаграма и 4 табеле којима се сажето приказују налази других научника.

Увод има следећа потпоглавља.

1.1. *Предмет и циљеви рада и општи теоријски приступ.* У овом делу рада мр Балша Стипчевић као предмет свог рада дефинише конструкције с непрелазним глаголима који захтевају рекцијску допуну реализовану именичком јединицом у дативу без предлога и с предлозима, констатујући такође да се његово истраживање тиче, с једне стране, једног аспекта синтаксе и семантике српског датива, а с друге – једног битног сегмента глаголске лексике у српском језику. Затим утврђује општи теоријски оквир свог рада – а то је интегрални функционални модел синтаксичког описа који је разрадио Љ. Поповић – и износи своје становиште да је проучавање синтаксичког система неопходно повезати и интегрисати с проучавањем лексикона. Најзад, дефинише циљеве свог рада: да проучаване глаголе поброји и исцрпно представи; да их сврста у одговарајуће синтаксичко-семантичке класе; да према њима образује одговарајуће реченичне моделе; да анализира мотивисаност и продуктивност модела, могуће варирање рекције у зависности од полисемичне структуре глаголске лексеме, ограничења везана за семантичка обележја лексичког „пуњења“, прототипичне референте реченичних чланова, као и постојање конкурентних рекцијских решења за поједине глаголе или глаголске класе.

1.2. *Досадашња истраживања о дативу.* Овде кандидат концизно и прегледно (по потреби и уз помоћ дијаграма и табела) излаже и коментарише досадашња истраживања о дативу у оквиру три теоријска приступа: традиционалног (Ђ. Даничић, Ст. Новаковић, П. Ђорђевић, Т. Маретић, А. Белић, И. Брабец и др., М. Лалевић, М. Стевановић, М. Миновић, Љ. Милинковић, Ј. Силић и И. Прањковић, И. Антонић), структуралистичког (Р. Јакобсон, М. Ивић) и когнитивносемантичког (А. Вјежбицка, Л. Јанда, Б. Руцка-Остин, А. Домбровска, И. Палић). На крају разматра два отворена питања у вези с дативом у српском језику: да ли су датив и локатив уопште различити падежи, те с којим се падежима употребљава предлог *према*; за потребе овог рада прихвата преовлађујуће ставове у домаћој лингвистици – да датив и локатив јесу различити падежи и да падеж с предлогом *према* треба сматрати дативом кад се у тој конструкцији препознаје значење усмерености.

1.3. *Шта обухватају дативне рекцијске конструкције.* У овом делу кандидат излаже дефиницију рекције коју прихвата (В. Ружић, Љ. Поповић): да је у питању однос између глагола и његове допуне, која мора бити именичка јединица, и то у одређеном облику, наметнутом самим глаголом. Затим разграничава рекцијске допуне у дативу од прилошких (*окренути се некоме* – прилошка допуна, за разлику од *помагати некоме* или *понашати се (ружно) према некоме* – рекцијска допуна) – објашњавајући и илуструјући

примерима зашто то није увек лако. Потом разграничава и регирани датив од тзв. слободног – кад сам глагол не захтева као допуна именичку јединицу у дативу (*Испекла је гостима колаче, Било на је лепо време на летовању*). Најзад образлаже, на основу анализе одговарајућих примера, своју одлуку да у регирани датив укључи и део категорије логичког субјекта – онај у којем глагол захтева присуство номинала у дативу.

1.4. *Методологија истраживања*. Кандидат наводи да му је као извор грађе служио *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, као једини целовит инвентар српске глаголске лексике с примерима; одатле је ексцерпирео све непрелазне глаголе који регирају датив при чему је јединица ексцерпције била сублексема – глагол у одређеном значењу. Пошто, међутим, Речник често пропушта да илуструје дативну допуну, своје почетне претпоставке о синтаксичком понашању глагола и о изгледу реченичног модела кандидат је проверавао на верификационом корпусу – *Речнику САНУ*, електронском *Корпусу српског језика* и другим електронским изворима доступним на интернету. Тако је добио око 1.500 глаголских сублексема. Затим их је анализирао, приписујући им одговарајуће семантичке и синтаксичке параметре, на основу тих параметара разврставао и за тако добијене класе конструисао реченичне моделе.

1.5. *Структура реченичних модела*. Моделу садрже минималан скуп конституената потребан да би се од датог глагола формирала реченица – дакле, субјекат и допуне, а одредбе само ако су у питању посебне одредбе, специфичне баш за ту класу глагола. Моделу су вишеслојни; у њима се износи (1) информативна структура реченице, (2) синтаксички састав реченице, (3) синтаксичке јединице којима су реализоване дате функције, с исцрпним представљањем вредности класификационих категорија глагола, (4) граматички облик синтаксичких јединица, (5) елементарни опис ситуације денотиране реченицом, често и с битним прагматичким моментима (наводе се одговарајуће семантичке улоге партиципаната и аспектуални тип глагола – активност, стање, достигнуће или остварење), (6) онтолошки типови референта (особа, конкретан или апстрактан појам, ситуација); (7) примери конструкција.

1.6. *Организација рада*. Кандидат објашњава којим редом ће тећи излагање.

Поглавља 2 и 3, на која отпада највећи део рада, посвећена су излагању и коментарисању модела и навођењу глаголских сублексема и примера.

После одговарајућег модела, кандидат износи напомене, у којима прецизира и објашњава појединости које нису могле стати у табелу, коментарише семантичко варирање глагола у оквиру класе, бележи евентуална метафоричка и метонимијска проширења, осврће се на литературу која постоји о датој конструкцији или семантичком феномену, истиче паралеле с другим моделима, наводи алтернативе за поједине конституенте, указује на (не)испуштивост допуна и могућности проширења или сужавања модела.

Иза напомена кандидат наводи листу глагола који припадају датој класи, цитирајући – и по потреби прилагођавајући – речничке дефиниције и наводећи примере. У оквиру примера посебно обележава оне из основног и оне из додатног корпуса. У оквиру сваке класе глагола постоје и „остали глаголи“ – они за које кандидат није конструисао реченичне моделе (обично зато што не сачињавају довољно бројну класу).

Кандидат се најпре бави беспредлошким дативом. Класе глагола издваја према семантичким улогама дативног референта: АДРЕСАТ (погл. 2.1), БЕНЕФИЦИЈАР одн.

МАЛЕФИЦИЈАР (погл. 2.2), ДОЖИВЉАВАЧ (погл. 2.3), ПОСЕСОР (погл. 2.4), друге семантичке улоге у оквиру опште улоге ЦИЉАНЕ ОСОБЕ (2.5), ЦИЉ (погл. 2.6), СТИМУЛУС (погл. 2.7).

У оквиру конструкција с дативом АДРЕСАТА – примаоца поруке у комуникативном чину – издваја, према врсти комуникативног чина која се њима изводи: асертивне глаголе (т. 2.1.1), са следећим типовима: *говорити, причати, казивати* (када комуникативни чин није доведен до краја) и *рећи, казати, јавити* (када јесте); експресивне глаголе (т. 2.1.2), са шест типова: *честитати, захвалити (се), извинити се; опростити; приговорити; жалити се; ругати се, подсмевати се*; комисивне глаголе (т. 2.1.3), са три типа: *заклети се; гарантовати; претити*; и, на крају, глаголе невербалних комуникативних радњи (т. 2.1.4) – типа *намигнути, насмешити се*.

У оквиру конструкција с дативом БЕНЕФИЦИЈАРА одн. МАЛЕФИЦИЈАРА – што су називи за семантичке улоге које подразумевају да дативни референт „прима корист“ или „прима штету“ – издваја пет класа глагола: *помагати (и одмагати); угодити; служити; наудити, доскочити, напакостити; користити и штетити*.

Конструкције с дативом ДОЖИВЉАВАЧА – особе у чијој се личној сфери (уму, телу или другим аспектима) одвијају процеси или трају стања над којима она нема контролу – обухватају десет типова: *допасти се, свиђати се; досадити; (о)гадити се; позлити; привиђати се, причути се; чинити се, изгледати; приспавати се, пријести се; требати, прохтети се; догодити се*.

У оквиру конструкција с дативом ПОСЕСОРА кандидат издваја следеће два типа: *припадати, припасти, запасти и недостајати*.

Остале конструкције с дативом ЦИЉАНЕ ОСОБЕ садрже девет типова: *одужити се, осветити се; супротставити се; предати се, потчинити се; додворавати се; наметнути се; отети се, побећи; веровати; завидети; деверовати*.

Датив ЦИЉА – кад дативни референт означава апстрактни циљ према коме постоји динамичка или статичка усмереност – обухвата шест типова глагола: *прикључити се; допринети; одговарати, доликовати, приличити; наликовати; прилагодити се; учити се; домислити се*.

У оквиру конструкција с дативом СТИМУЛУСА типови су следећи: *смејати се и чудити се, радовати се, дивити се*.

Предлошким дативом – тачније, дативом с предлогом *према* – кандидат се бави у погл. 3. Ту издваја само један реченични модел – онај с глаголима типа *понашати се, поступити*.

У **Закључку** кандидат резимира своје резултате.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Балше Стипчевића је савесно и зрело урађен рад, писан не само на основу одличног познавања релевантне литературе него и са способношћу за њену критичку процену, не само с великом пажњом и истрајношћу него и са тананим осећањем за семантичке нијансе и слухом за различите синтаксичке могућности. Тај рад је допринос науци о српском језику на више начина.

(1) Кандидат је овим радом обогатио опис савременог српског језика. Он је, најпре, уложио изузетан труд у то да уопште идентификује непрелазне глаголе у српском језику који имају дативну рекцију, а затим да утврди како изгледају (тачније – како све могу

изгледати) њихови модели – будући да једнојезични речници српског језика ни о једном ни о другом не дају о томе увек поуздане податке. У ту сврху прегледао је врло разноврсне изворе (понајвише електронске), који припадају различитим функционалним стиловима; међу њима је најдрагоценији разговорни језик, јер је у речничким примерима потпуно незаступљен, а одсликава стварно стање језика – квалитет којим се корпуси засновани на типичном писаном језику често не могу похвалити. Стога је добијена слика и богатија и сложенија него што би била она добијена само на основу речника. На пример, кандидат наводи следеће конструкције с глаголом *честитати*: *Честитао му је што је победио / јер је победио / на победи / за победу / због победе*, с глаголом *помагати* – *помоћи некоме у нечему / при нечему / приликом нечега / око нечега / код нечега / с(а) нечим / у вези с(а) нечим / да се уради нешто / кад се радило нешто*, а с глаголом *гадити* се – *Мени се то гади, Ја се гадим тога, Ја се гадим од тога, Ја се гадим на то, Ја се гадим над тим, Мени се гади, Мени се гади на то, Мени се гади од тога, Мени се гади над тим* итд. За таквим примерима следи дискусија о семантичким и другим разликама између тих конструкција. Треба истаћи да је овај посао био и велики и мукотрпан – кандидат наводи да се број примера које је цитирао у раду а прикупио из електронских извора мери хиљадама.

Друга вредност истраживања јесу сами реченични модели, којима је брижљиво описано синтаксичко понашање и семантика проучаваних глагола. Треба приметити и да је кандидат у напоменама у вези с моделима пружио понекад праве мале студије о појединим проблемима – као илустрације можемо навести расправу о асертивним глаголима (т. 2.1.1), анализу глагола *помоћи* (т. 2.2.1), анализу у вези са семикопулативним глаголима (т. 2.3.6.2), дискусију о конструкцијама типа *Снава ми се* (т. 2.3.7), анализу глаголу *требати* (т. 2.3.8) и друге.

(2) Овај рад има и теоријске доприносе.

Најпре, знатно је проширено наше знање о семантици датива, тако што су детаљно описане семантичке улоге које одговарају (пре свега беспредлошком) дативу у функцији рекцијске допуне, а великим делом и у функцији логичког субјекта. При томе је закључено да се читав семантички простор беспредлошког датива не може подвести под категорију циљане особе – због тога што дативни референт није у свим рекцијским глаголским конструкцијама особа, па ни персонификовани неособни референт; то важи за глаголе из т. 2.6. и 2.7. (нпр. *учити се нечему, допринети нечему; смејати се нечему* и сл.).

Затим, кандидат је дао свој допринос и разумевању појма рекције, тиме што га је проширио и на део логичког субјекта – о чему се граматичка литература досад није недвосмислено изјашњавала.

Такође, утврдио је да је код одређених класа глагола њихов аспектуални тип – у раду се користио поделом на активност, стање, достигнуће или остварење – битан фактор за рекцијско понашање.

(3) Резултати овог истраживања могу имати и практичне примене. Наиме, наводећи дефиниције глаголских значења и примере из речника и допуњавајући их сваки пут кад је то било потребно, кандидат је указао и на недостатке у обради глаголских значења и њиховог синтаксичког понашања у нашим једнојезичним речницима, отварајући тиме простор за побољшање лексикографске праксе. А дескриптивни део рада, у којем се утврђује које све моделе граде проучавани глаголи – може се применити у настави српског језика као страног.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. „О конструкцијама типа *почети с нечим, завршити с нечим, одуговлачити с нечим*“, *Српски језик*, XV, 2010, стр. 703–718.
2. „Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 2010, стр. 175–254.
3. „Транзитивни глаголи с два објекта у социјативном односу“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/3, 2011, стр. 153–181.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат је резултате свог истраживања протумачио на релевантан и убедљив начин, а приказао (1) прегледно и систематично, доследно спроводећи исти поступак кроз све класе глагола и резимирајући своје налазе у добро организованим и информативно богатим табелама, као и (2) јасним, прецизним и однегованим научним језиком.

IX ПРЕДЛОГ

С обзиром на то да је у питању опсежно и детаљно истраживање чији су резултати вредни и за науку о српском језику и за наставну и лексикографску праксу, са задовољством препоручујемо Већу да овај рад прихвати као докторску дисертацију, а кандидата позове на усмену одбрану пред овом комисијом.

Комисија:

др Душка Кликовац, ред. проф.

др Рајна Драгићевић, ред. проф.

др Срето Танасић, научни саветник